

Pernička, Radko Martin

Keramika starší doby římské na Moravě a její svědectví

In: Pernička, Radko Martin. *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*. Opera Universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica =yd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1966, pp. 130-144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119790>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VI. KERAMIKA STARŠÍ DOBY ŘÍMSKÉ NA MORAVĚ A JEJÍ SVĚDECTVÍ

Archeologické prameny k době římské nejsou na Moravě ještě zdaleka tak obsáhlé a průkazné, aby bylo možno očekávat, že jejich současné zpracování přinese ucelený obraz o oné významné době starších moravských dějin. Již zběžné obeznámení s těmito prameny ukazuje, že jejich skladba je značně nerovnoměrná. Při dosavadním omezeném terénním výzkumu nebylo dosud ani jedno sídliště úplně prozkoumáno, počet odkrytých sídlištních objektů je velmi nízký a také počet hrobových nálezů není — zvláště pokud jde o starší dobu římskou — dostatečný. Naproti tomu jsou muzejní a jiné sbírky velmi bohaté na drobný nálezový materiál; vděčí za to především soustavným povrchovým sběrům, které moravští badatelé v době mezi dvěma světovými válkami intenzivně prováděli na známých i nově objevených, převážně sídlištních lokalitách. Vědecká hodnota těchto nálezů je ovšem částečně snížena právě tím, že jde většinou o povrchové nálezy bez užších vzájemných vztahů.

V nálezovém materiálu starší doby římské jsou nejpočetněji zastoupeny keramické doklady, mnohem slaběji spony, ještě méně kovové nádoby, zbraně a ostatní kategorie nálezů. Pro své množství i pro značnou chronologickou a regionální citlivost je keramika v současné době pro studium starší doby římské na Moravě bezesporu nejvýznamnější. Celý časový průběh starší doby římské není však jak keramickým materiálem, tak archeologickými nálezy vůbec, rovnoměrně dokumentován. Zvláště si nemůžeme učinit určitější představu o hmotné kultuře první poloviny 1. století n. l., neboť do této časné fáze lze bezpečně radit jen velmi málo nálezů.

Při rozboru keramického materiálu bylo možno zjistit, že moravské keramické nálezy vynikají velkou bohatostí tvarů, pestrostí výzdoby i značnými technicko-kvalitativními rozdíly. Domácí barbarská keramika se při tom většinou velmi ostře odlišuje od keramiky římskoprovinciální, která v průběhu starší doby římské pronikala ve stále větším počtu na sever od Dunaje. Obě tyto velké kategorie hrnčířských výrobků zrcadlí pozoruhodným způsobem též rozdílnou sociálně-ekonomickou strukturu oblastí, v nichž byly vyráběny. Jedna z nich dokládá masovou řemeslnou produkci římskoprovinciálních hrnčířů a jejich dílen spolu s bohatě rozvětvenou sítí obchodních spojů, druhá individuální místní výrobu, určenou pouze pro vnitřní spotřebu jednotlivých sídelních jednotek.

Mezi doklady římskoprovinciálního původu převažuje jednodušší užitkové zboží, přicházející nepochybně z římských středodunajských provincií (Panonie, Norikum). Přes toto prostředí dostávala se však do Pomoraví v menším množství i jemná římskoprovinciální keramika (sigiláta, tera nigra, firnisová keramika), která byla vyráběna v horním Podunají, Porýní a Galii. Nálezové okolnosti

těchto dokladů potvrzují názory H. J. Eggerse o výskytu římskoprovinciální keramiky v tzv. pásmu malého pohraničního obchodního styku (srov. pozn. 499); nálezy (téměř vždy jde jen o zlomky) pocházejí ze sídlišť, jen zcela výjimečně z pohřebišť nebo dokonce přímo z hrobových celků (džbánek ze 6. hrobu v Šitbořicích I, tab. V:1).

Starší názor o značné uniformitě barbarické keramiky v době římské, který byl jistě ovlivněn zdůrazňováním analogických a příbuzných znaků, nevyhovuje už plně dnešnímu stavu bádání. Se stále rostoucím nálezovým fondem a jeho podrobnějším studiem jsou zjišťovány různé prvky a znaky, které jednotlivé sídelní oblasti jednak spojují, jednak zase oddělují. Prvním významným krokem na cestě regionální diferenciacie bylo vlastně již odlišení polabského prostoru s typickou výzdobou vytlačenou otáčením ozubeného kolečka od polského prostoru, kde byly obdobné vzorky prováděny rytou technikou a vpichováním (J. L. Pič i G. Kossinna v r. 1905). Postupně, ale ne vždy ve stejném smyslu, počala být ve střední Evropě odlišována území Čech, Moravy, Horního Slezska, Slovenska a Dolního Rakouska severně od Dunaje, později i další ještě užší oblasti na Slovensku (jihozápadní Slovensko, oblast púchovské kultury, východní Slovensko). Hmotná náplň osídlení v Čechách je sice, jak se zdá, značně jednotná, avšak jižní Čechy si přece jen tradičně udržovaly některé zvláštní rysy.

Také situace na území Moravy není ve světle nových rozborů a nových nálezů tak jednoduchá, jak se dříve někdy soudilo. Jak geografické rozložení nalezišť samo (srovnej k tomu přiložené nálezové mapy A a B), tak i charakter vlastních nálezů (zvláště keramiky) ukazují, že je třeba od hlavní oblasti osídlení — nazýváme ji zde pro stručnost též Pomoraví, protože se v zásadě kryje s povodím řeky Moravy — odlišit dva malé výběžky sousedních kulturních okruhů v severních částech země, totiž výběžek hornoslezského okruhu na Opavsku a výběžek púchovské kultury v předhůří Beskyd na Novojičínsku. Hmotná kultura obou těchto výběžků je však dosud příliš málo známa, než aby zde bylo možno o ní zevrubněji pojednat, a proto se další výklad plně soustředí na hlavní pomoravskou oblast osídlení.

1. Celkový charakter pomoravské keramiky starší doby římské

Technologie výroby pomoravské domácí keramiky ze starší doby římské zůstává ještě v mnohém nejasná. Týká se to zejména otázky tvarování nádob, jež je v literatuře dodnes posuzována s diametrálními názorovými rozdíly. Je velmi nepravděpodobné, že by byl tehdy používán rychle rotující hrnčířský kruh, lze však mít za to, že bylo značně rozšířeno nějaké jednoduché otáčecí zařízení, které usnadňovalo dodatečnou povrchovou úpravu nádob. Dodatečná úprava povrchu nádob, která byla v té době zcela běžná, zastírala bohužel stopy, které by nám mohly o výrobních postupech mnohé prozradit.

Podle druhu a účelu nádob bylo používáno různého materiálu od jemně plavených hrnčířských hlín až po hrubší směsi ostřeně přidáváním písku a drobných kaménků. Nadbytek dobrých keramických hlín na Moravě výběr a získání vhodného materiálu velmi usnadňoval. V keramickém inventáři lze pak velmi dobře odlišit hrubší užitkové nádoby od jemnější keramiky, k jejímuž rozkvětu došlo ve vícemilicím stupni. Hrubší keramika, vystupující nápadně zvláště ve větších tvarech na sídlišťích, má obvykle drsnější nebo i přihlazovaný povrch vypálený

do šedavých či hnědých tónů. Jemnější dobře až tvrdě vypalovaná keramika má naopak nejčastěji tmavě šedý až černý, hlazený až leštěný vnější povrch; některé typologické skupiny, jako např. pohárky na nožce vícemilického typu, patří výhradně k jemnějším hrnčářským výrobkům.

K tvarům vyráběných nádob lze uvést několik obecnějších poznatků. Většina nádob má jednoduchá plochá dna, méně častá jsou různě rozšířená až vyloženě odsazená dna a nožkovité podstavy. Vzácně se vyskytují prstencevé podstavy (tab. XVII:8, LVIII:10,11,13—15), které byly nepochybně převzaty nejpozději ve II. století z římskoprovinciální keramiky. Omezený počet dokladů ukazuje na spodní ploše den ryté značky (tab. LVI:1—9), které měly nejspíše jen symbolický význam; ojediněle vyskytlo se i dno s otvorem (tab. XVIII:12). Otvěrky ve dnech a stěnách cedníkových nádob byly vypichovány zpravidla zevnitř, u malých tvarů však z vnější strany. Okraje nádob byly nejčastěji lehce až hůlkovitě zesílené a různě profilované; řada dokladů dosvědčuje členění okrajů zářezy, nehtovými vrypy a prstovými důlky (hlavně u hrncovitých a větších tvarů, asi od 2. poloviny II. století). Nádob s uchy byly zhotovovány jen v menším počtu (barbarské amfory, menší hrncovité tvary s uchy, čerpáky). Ucha byla zpravidla vymodelována samostatně a pak přilepována pomocí řídké kašovitě hlíny nebo i zasazována koncovými čepy (tab. LVIII:24) do připravených otvorů. Jejich provedení bylo obvykle spíše masivnější, v profilu přibližně kruhovitě nebo čtverhranně; ucha měla jednoduchý obloukovitý nebo pro tuto dobu typičtější kolínkovitě zalomený tvar. Neobvyklé tvary uch z Bedřichovic I a z Hrušek (tab. X:6, LVIII:24) dosvědčují omezené působení antické keramiky.

Po vymodelování nádob byl jejich povrch ještě před vypálením uhlazován a opatřován výzdobou, jež byla většinou zahlobená a po stránce technické jednoduše provedena. K výzdobě rytými liniemi, žlábků, zářezy, vrypy, vpichy a důlky stačily různé dřevěné hůlečky, zlomky kostí, šídla, železné nože a podobné předměty. Pěkné důlky byly vytlačovány pouhými konečky (bříšky) prstů; prsty byly též vytvářeny nehtové vrypy, jejichž rozmanitost odpovídá různým velikostem a tvarům prstů i nehtů, ale i síle a směru vrypu. Na střepovém materiálu lze zjistit i tak malé nehtové vrypy, jaké sotva mohly vytvořit prsty dospělého člověka. Typickými rysy nehtových vrypů jsou ostré otisky hrany nehtu uvnitř vyhloubeného důlku a půlměsíčkovité nahromadění měkké vymáčknuté hlíny po jejich jedné straně. Dokladový materiál svědčí o tom, že nehtové vrypy byly v naprosté většině případů prováděny prsty pravé ruky a tedy na povrchu nádoby ve směru zprava doleva. Člověk, který tímto způsobem zdobil nádobu, měl ji pravděpodobně položenou na klíně ústím vlevo a levou rukou současně otáčel nádobou a podpíral zevnitř její stěnu, do jejíhož vnějšího povrchu vyrýval prsty pravé ruky ornament. Hřebenová výzdoba byla ryta hřebenovitým nástrojem, kolečkování bylo vytlačováno otáčeným jednořadým nebo víceřadým ozubeným kolečkem. Protože takové nástroje byly dosud nalezeny jen výjimečně, je třeba mít za to, že byly obvykle zhotovovány z netrvanlivého materiálu (patrně ze dřeva). Také rozetové i jiné zvláštní včolkované vzorky byly pravděpodobně vytlačovány dřevěnými tyčinkami s náležitě utvářeným zakončením. Zahlobené kroužky, které mají v Pomoraví dosti velký průměr, byly včolkovány trubičkovitým předmětem, který mohl být dosti snadno upraven z přelomené dlouhé duté kosti. Technika plastické bradavkovité výzdoby byla různě vysvětlována, naše nové experimentální zkoušky potvrdily však v zásadě starší názory K. Tackenberga a A. Schörgendorfera (srovnej pozn. 492). Tato zajímavá a dosti své-

různá ornamentace byla vytvářena tak, že byly drobné hrudky měkké hlíny nalepovány v malých vzdálenostech od sebe na stěnu nádoby pomocí řídkého hliněného mazu. při čemž se do měkkého povrchu nádoby mezi jednotlivými hrudkami někdy otiskly i hrany nehtů.

Domácí pomoravskou keramiku ze starší doby římské lze z typologicko-morfologických hledisek roztrždit na větší počet tvarových typů, jejichž časové postavení je přehledně uvedeno při charakteristice časových stupňů v dalším textu (oddíly 3—5). V odborné literatuře se však někdy setkáváme též s jiným dělením na větší celky, totiž na keramiku sídlištní a keramiku hrobovou. V našem případě, jak ukazuje rozbor, je takové dělení na místě, máme-li na zřeteli náleзовé okolnosti (tj. do jisté míry i použití a funkci nádob) a zvláště chceme-li zdůraznit význam dokladů pocházejících z chronologicky úzkých hrobových náleзовých celků, protože z hledisek typologicko-morfologických nelze mezi oběma skupinami vést žádnou ostřejší hranici. Tato skutečnost se vztahuje především na menší přídavné nádoby z hrobů, jejichž tvary jsou v sídlištních nálezech doloženy lépe a ve větším počtu. Pokud jde o popelnice, je situace poněkud složitější. I zde jde sice o tvary známé z obou náleзовých prostředí, avšak popelnice byly pro svůj zvláštní účel většinou pečlivěji vypracovány a časový výskyt tvarů v obou prostředích není vždy totožný.

2. Periodizace a chronologie

Doba prvních dvou století našeho letopočtu — odpovídající v periodizaci Sophuse Müllera z roku 1874 období starších náleзу a v Monteliově třídění z roku 1896 jeho IV. periodě — je ve střední Evropě od sklonku XIX. století obvykle nazývána starší doba římská. V Čechách byla v našem věku tato doba označována též jako kultura nebo fáze pichorská podle významného střeodočského pohřebiště u Dobříchova a tento termín byl někdy přenášen i na území Moravy (I. L. Červinka, E. Šimek a j., pozn. 579). Po Preidelově podrobnějším, avšak schematickým třídění z roku 1930, které nedošlo ohlasu, dostalo se Čechám nového periodizačního členění až v roce 1948 zásluhou B. Svobody (pozn. 580). Svobodova individuální třífázová periodizace, jejíž absolutní data byla pozoruhodně potvrzena mladším a široce založeným systémem H. J. Eggerse (srovnej chronologickou tabulku 1 na str. 100), se opírala o zevrubný rozbor českých náleзу a proto silně ovlivnila další vývoj bádání; Svobodova termínu „střední doba římská“ bylo nejdnou použito dokonce i při publikování moravských náleзу. Pro počátek doby římské v Čechách bylo důležité, přibližně v téže době, vyčlenění zvláštního českého časného náleзовého horizontu, který byl podle významného naleziště nazván plaňanský stupeň (nebo také typ) a který lze pokládat za přechodný laténsko-římský stupeň. Jím a následujícím časněřímským stupněm zabývala se v poslední době podrobněji zejména K. Motyková-Šneidrová, která se v chronologických otázkách i ve způsobu označení obou stupňů (A, B 1) přiklonila k Eggersově systému (pozn. 583).

Vývoj na moravském území probíhal však zvláště ve starších fázích doby římské odlišně a proto nelze na moravské poměry mechanicky aplikovat periodizační systémy vypracované speciálně pro Čechy. Na Moravě bylo dlouho — prakticky až do dnešní doby — používáno starší tradiční a jednoduché dělení na starší a mladší dobou římskou, dělení, které je dodnes velmi rozšířeno i v soused-

ním Polsku. Jedinou podrobnější periodizaci navrhl v roce 1933 při zpracování moravského archeologického materiálu E. Beninger, jeho systém však záhy zcela zapadl (srov. pozn. 584 a chronologickou tabulku 2 na str. 100). Beninger rozeznával dva úseky doby římské, každý o třech stupních; za absolutní časové mezníky zvolil pak většinou historická data převzatá z dějin římského imperia. Je zřejmé, že taková data nejsou pro periodizaci, která má mít na zřeteli konkrétní domácí archeologický materiál, uspokojivá. Přijatelný by byl jen rok 180 jako historický mezník mezi starší a mladší dobou římskou, tj. mezi Beningerovým prvním a druhým úsekem doby římské. Vlastní vývoj popisoval pak Beninger převážně z čistě historického hlediska a jen v omezeném rozsahu uvedl doklady hmotné kultury, které považoval za typické pro jednotlivé stupně. Snad nebude na škodu, když si připomeneme keramické doklady, jež při této příležitosti znamenal.

1. stupeň (do r. 50): „Leichenbrandurnen“ (?) a trychtýřovité nádoby. (Naneštětí není zřejmé, jaké tvary měl Beninger na mysli. Na jiných místech — na str. 50, 29 a 41 oné práce — kladl sem popelnici z Jaroměřic nad Rokytnou a laténoidní vázu z Bzence.)

2. stupeň (50—138): Od konce I. století miskovité pohárky na nožce, pak nálevkovité pohárky, v II. století výzdoba hustými bradavkovitými výčnělky.

3. stupeň (138—180): Ostře profilované tvary, dvouuché amfory, nádoby s okružím (Krausengefässe), misky s důlkovým dnem (Omphalosschalen), terinovité a prstencové misky. Výzdoba důlky a včkolovanými kroužky, hřebenovitým nástrojem rytý šachovnicový vzorek a proti sobě postavené šrafované trojúhelníky v horizontálním pásu. (Období 138—166 označil Beninger jako období vyvrcholení obchodních styků s římským impériem — srov. pozn. 585).

Se závěry E. Beningera nekryjí se poznatky získané dnes novým rozбором náleзовého materiálu, který poskytl dobrý a značně členitý celkový obraz o pomoravské keramice pocházející z prvních dvou století našeho letopočtu. Chronologické rozvrstvení tohoto materiálu vede nás k tomu, abychom na území pomoravského okruhu ve starší době římské rozlišili dva vývojové stupně, jež označujeme jako *časný stupeň* a *stupeň pokročilý čili vícemilický*. Jemnější členění není za dnešního stavu bádání ani účelné, ani nezbytné.

I když se hmotná náplň obou stupňů od sebe navzájem zřetelně odlišuje, jde jen o dva časové stupně téhož plynulého a organického vývoje, který probíhal v prvních dvou stoletích našeho letopočtu bez patrných větších zlomů. Tato vývojová kontinuita svědčí proto též pro ustálený společensko-ekonomický vývoj bez pronikavějších změn. Odlišná situace však nepochybně byla na samém počátku doby římské, jenže naprostý nedostatek archeologického materiálu, který by bylo možno klást do první poloviny I. století n. l., dosud nedovoluje učinit si o této nejstarší fázi doby římské určitější představu.

V *časném stupni* probíhal v pomoravském okruhu další vývoj keramiky vycházející z pozdnělaténského základu; k přirozeným vývojovým změnám se přidružovaly nové prvky a postupně docházelo k jejich vyrovnávání. Při tomto procesu se stejně jako v celém středoevropském a polabském prostoru ustálil tvar terinovitých mís, který se stal jedním ze základních vývojových tvarů a typickým představitelem celé starší doby římské. Terinovité mísy se zvláště nápadně uplatnily jako popelnice v žárových hrobech.

Pro následující *pokročilý stupeň* je přiznačný výrazný rozvoj hrncířství, který je doprovázen rozkvětem produkce jemného a pečlivě provedeného nádobí převážně drobnějších rozměrů. Mnohé takové doklady byly poznány na

důležitém sídlišti u Vícemilic a proto byl název lokality přenesen též na označení celého stupně (*vícemilický stupeň*). Pozvolný vývoj hřebenovitým nástrojem ryté výzdoby nádob, spějící od pozdnělaténského vertikálního rýhování přes ornamentačně dosti chudý časný stupeň doby římské, dosáhl hlavního rozmachu až ve vícemilickém stupni, kdy vznikaly nové varianty výzdoby ryté týměž nástrojem a soupeřily v ornamentační pestrosti s dalšími způsoby ornamentace, které převážně právě v této době v Pomoraví vznikly nebo se sem odjinud rozšířily.

Nové prvky ohlašující pokročilý vícemilický stupeň, narůstaly od poslední čtvrtiny I. století n. l. a tento proces byl dovršen patrně teprve v průběhu prvních dvou desetiletí následujícího století; mezi oběma časovými stupni nelze proto vést ostrou časovou hranici. Na sklonku II. století došlo ke značnému úpadku zdobných technik a ornamentace nádob. Mnohé menší tvary jemného nádobí přestaly být používány, zatímco jiné tvary nádob podlehly asi v téže době výrazným změnám a vstoupily do dalšího vývojového procesu mladší doby římské. Toto širší období na sklonku II. století představuje tak závěr druhého stupně a počátek dalšího stupně, který v literatuře ještě nebyl náležitě vypracován.

Těmito skutečnostmi jsou v podstatě dány základní opory pro stanovení časového rozsahu obou stupňů starší doby římské na území pomoravského kulturního okruhu. Periodizační schéma lze pak vyjádřit buď tak, jak to ukazuje chronologická tabulka č. 3 začleněná do německého textu na str. 101, nebo také následujícím zjednodušeným způsobem:

časný stupeň	— asi do 80/120
vícemilický (pokročilý) stupeň	— asi do 170/200

Upřesnění absolutních dat vyžádá si ovšem ještě podstatné rozšíření archeologického materiálu (především zvýšení počtu nálezových celků) a další podrobné studium. Archeologickými prameny je dosud zvláště nedostatečně doložena nejstarší počáteční fáze doby římské, která byla pro formování dalšího vývoje velmi důležitá; proto také bylo při nové periodizaci prozatím upuštěno od vyjádření počátku doby římské absolutní číslicí. Na tomto úseku očekávají ještě budoucí výzkum nemalé úkoly. Některé okolnosti však již dnes naznačují, že je třeba počítat s tím, že se pravděpodobně v příštích letech ukáže být prospěšné, bude-li dosavadní časný stupeň doby římské rozdělen na dvě kratší fáze, z nichž první bude patrně alespoň částečně mít charakter přechodné laténsko-římské fáze.

Pokud jde o oba severněji položené výběžky sousedních kulturních okruhů (srov. nálezové mapy A a B), je situace ještě horší, neboť je dosud po stránce archeologické známe jen velmi málo a výzkum jejich nalezišť je víceméně teprve v počátcích. V posledních letech objevené lokality výběžku púchovské kultury v předhůří Beskyd na Novojičínsku bude možno přesněji posoudit až po zveřejnění získaného nálezového materiálu. Výběžek hornoslezského kulturního okruhu na Opavsku jeví se pak v poněkud jasnějším světle teprve až na sklonku II. století a v době okolo roku 200, do níž patří skupinka žárových hrobů z Vávrovic.

3. Pomoravský okruh v časném stupni doby římské

Na prahu doby římské bylo starší domácí obyvatelstvo po pádu keltské stře­doevropské moci převrstveno Germány, kteří záhy získali vedoucí postavení. Tyto události způsobily rozleptání dřívějších ekonomických poměrů a hospodářský pokles. trvající po většinu I. století. V době laténské slibně započatý vývoj k vytvoření otrokářské společnosti byl zcela přerušen; i nadále bylo možné, aby jedinci upadli do otroctví, avšak dostatečné ekonomické podmínky pro to, aby otroci mohli být jako pracovní síly plně využiti, v té době nebyly. Změněné ekonomické poměry znemožnily další trvání hromadné výroby a její koncentraci a přivodily tak na jedné straně zánik opid, na druhé straně pronikavé změny v obchodních vztazích. Ekonomickou základnou obyvatelstva pomoravského kulturního okruhu se nyní opět v plné míře stalo zemědělství a chov dobytka; nehrazené zemědělské osady s nepravidelně rozmístěnými a orientovanými izolovanými sídelními objekty nelišily se nijak podstatně od prostých zemědělských osad předchozích staletí.

Z historických událostí známých z antických písemných zpráv, jež lze vztahovat alespoň částečně k moravskému území, připadá v úvahu pro počátek doby římské snad již neúspěšně římské vojenské tažení proti Marobudovi (expedice vycházející z Carnunta), později existence Vanniova království, jež se rozkládalo pravděpodobně někde u dolního toku řeky Moravy, avšak asi se sotva podstatněji krylo s historicko-geografickým územím Moravy (k jeho lokalizaci srov. pozn. 588).

Přechod od doby laténské k době římské je i v Pomoraví úzce spojen s pádem keltské stře­doevropské moci a s proniknutím Germánů k jihovýchodu. Pro omezené svědectví dosavadních pramenů nebylo však ještě možno dosáhnout uspokojivého poznání historického sledu a přesné chronologie tohoto procesu a zlepšení tohoto stavu lze očekávat pouze od archeologických pramenů. Prozatím je zřejmé, že časný plaňanský stupeň, který pro své spojitosti se středoněmeckým prostředím může být oprávněně pokládán za doklad prvního většího germánského vpádu do českých zemí, nepřekročil hranice Čech a nepronikl na Moravu. Absolutní datování plaňanského stupně však dosud není dořešeno a velké pochybnosti jsou i o tom, zda lze tento nálezový horizont spojovat se vznikem a existencí Marobudovy říše. Obvykle se má zato, že na území Moravy přišli germánští Kvádové současně a v souvislosti s přesídlením Markomanů na východ do prostoru Hercynského lesa přibližně okolo let 9/7 před počátkem našeho letopočtu. Tento časový mezník, kterého již použil např. E. Beninger, však není pro Pomoraví dostatečně spolehlivý. Kvádové jsou poprvé bezpochybně jmenováni až v antické zprávě o vzniku Vanniova království, k němuž došlo v době okolo r. 20 n. l.

Hypoteticky lze také předpokládat (a nelze při tom opomenout ani skutečnost, že na keltském opidu u Malého Hradiska — na „Starém Hradisku“ — byly nalezeny zlomky římskoprovinciální keramiky), že v Pomoraví přežívala pozdní doba laténská, patrně již za strukturálních změn daných pádem keltské stře­doevropské hegemonie, do prvních desítek let našeho letopočtu a že příliv germánské migrace zasáhl Moravu značně později než území Čech, ve větším rozsahu možná až někdy v druhé čtvrtině I. století n. l. Není ani vyloučeno, že se germánský vpád mohl markantněji projevit dokonce dříve na dolnorakouském území severně od Dunaje, kde patrně byly v rané době poměry odchylné od poměrů na Moravě

a kde se vůbec v I. století setkáváme mnohem spíše než na Moravě s terinovitými popelnicemi zdobenými kolečkovanými vzorky, jež jsou velmi blízké českému prostředí a polabskému okruhu.

Protože počáteční fáze doby římské na Moravě uniká stále ještě hlubšímu poznání, vzniká ovšem nebezpečí, že budou mylně interpretovány slabé náznaky, které zatím skýtá zcela neuspokojivý rozsah archeologických pramenů. V Pomoraví je jen málo nálezových celků, které lze klást pod rozhraní I. a II. století n. l., což vede při datování časného materiálu k rezervovanému stanovisku. V některých případech, kdy by bylo možno sestoupit s datováním do první poloviny I. století, kloníme se pak raději k poněkud pozdnějšímu datování, abychom se vyvarovali možných omylů. Z hlediska počáteční fáze doby římské vykazují tedy v Pomoraví keramické doklady v naší interpretaci značnou mezeru, kterou dosud nemůže vyplnit ani jiný nálezový materiál. Typické časněřímské tvary spon vyskytly se jen v několika málo případech bez bližších nálezových souvislostí. Pro české území tak příznačné časné spony s očky byly na Moravě dosud známy jen v jediném exempláři patřícím k souboru bronzových předmětů z Uherskohradištska, mezi nimiž byly i vyložené pozdní doklady. Pomoraví se odlišuje od Čech i tím, že odtud — alespoň prozatím — nejsou známy ani bohaté hrobové nálezy, ani časné importované bronzové nádoby pocházející z Itálie.

Přežívání staršího domácího obyvatelstva je v celém středoevropském prostoru spjata s plynulým vývojem té části hrncířské produkce, která bezprostředně navazovala na pozdnělaténské předlohy. Doklady tohoto vývoje nechybí ani v Pomoraví, nejsou však dosud vázány na bezpečné nálezové celky. Jde o štíhlé vázovité tvary, jednoduché mísy a misky, misky se zataženým okrajem a misky s válcovitou okrajovou partií, ale do jisté míry i o terinovité mísy, jejichž zrod lze spolu s von Müllerem (pozn. 590) hledat přímo na českém území. Přítomnost laténoidních štíhlých vázovitých tvarů není v Pomoraví dosud dosvědčena (izolovaný nález z Bzence tab. I:1 bez doprovodného materiálu nelze chronologicky přesně zařadit), jejich zdejší výskyt je však třeba předpokládat, protože tyto tvary jsou pro ranou fázi dosvědčeny nejen z Čech, nýbrž i ze Slovenska. Jejich další vývoj představují v Pomoraví profilací terinovitých mís ovlivněné lahvovitě tvary s vyšším komínkovitým hrdlem, které vystupují v pokročilém I. století a byly používány po celé II. století. Misky s válcovitou okrajovou partií jsou zde doloženy teprve nálezovým celkem z druhé poloviny I. století (kostrový hrob XVII ve Velaticích — tab. IX:9).

Mimořádně závažný vývoj ornamentace ryté hřebenovitým nástrojem probíhal přibližně souběžně na velkém území, jehož rozsah se kryje s oblastí výskytu mladoláténské svisle rýhované keramiky. Celý tento vývoj, jehož hlavním nositelem bylo starší domácí obyvatelstvo, je také v Pomoraví doložen s malými odchylkami jednotlivými nálezy, i když nikoliv nálezovými celky. Z pozdnělaténského svislého rýhování vycházejí izolované či hustě seskupené hřebenové proužky, obvykle svislé nebo obloučkovitě našikmené, a pak již šikmé obloučkovitě ukončené proužky, jaké ukazují početné střepy a zvláště popelnice z 2. hrobu v Uherčicích (tab. I:3). Nápadné provedení hřebenových proužků v podobě obráceného písmene U, jež je známo z českého a středoněmeckého prostředí, nebylo v Pomoraví dosud zjištěno. Ještě před koncem I. století n. l. vznikl zpočátku nepravidelný ornament z hřebenových obloučků, který nabyl vyhraněného charakteru až v dalším vývoji. Z pozdnělaténského svislého rýhování byla patrně odvozena i výzdoba sestávající z jednotlivých vertikálních rýh, lépe doložená ve

středním Německu a zvláště na území przeworské kultury, kde byla používána dlouho od I. až do III. století. V Pomoraví je její výskyt značně omezen a není dosud vázán na žádný nálezový celek.

Germánská imigrace a převrstvení staršího domácího obyvatelstva přivedily značné změny, které by se měly tak či onak projevit v náplni hmotné kultury. Jejich odraz spatřujeme především v nástupu a rozšíření terinovitých mís a ornamentace prováděné ozubeným kolečkem. V obou případech patří pomoravský kulturní okruh již k okrajovým oblastem územního rozšíření — jehož jádrem bylo Polabí — a proto zde můžeme pozorovat odchylky, s jakými se na periferii geografického výskytu určitých prvků hmotné kultury často setkáváme.

Velmi rozšířené terinovité mísy, nalézáné právě tak na pohřebištích jako na sídlištích, představují významnou linii domácí hrnčířské produkce starší doby římské. Jejich původ je obecně hledán v pozdnělaténských výchozích tvarech a ústředím jejich časného vývoje bylo patrně území Čech. Odtud byl pravděpodobně ovlivňován vývoj terinovitých mís v jihovýchodní okrajové oblasti jejich rozšíření, to jest na Moravě a v přilehlých částech Slovenska a Dolního Rakouska. Výskyt terinovitých mís spojuje v každém případě Pomoraví s Polabím, některé jednotlivosti však při tom ukazují, že na vývoj těchto tvarů spolupůsobil i lokální domácí prostředí. Pro pomoravské doklady je příznačné, že jsou v průběhu celé starší doby římské převážně nezdobené; v Polabí běžné nádoby s typickou kolečkovanou výzdobou jsou naproti tomu v Pomoraví řídké. Prvnímu století n. l. patří většina tvarů s kuželovitě utvářeným hrdlem, jehož modelace mnohdy připomíná vyšší vázovité laténské tvary. Dlouhá životnost jednotlivých variant však obvykle nepřipouští jejich užší datování, pokud nejde o popelnice datované hrobovými přídávky, především sponami (hrobový nález z Vracova ze sklonku I. století). Vznik tvarů s přibližně válcovitým hrdlem ještě před koncem I. století je již počátkem dalšího vývoje terinovitých mís.

Používání kolečkované výzdoby, jejíž znalost přišla nepochybně z Čech, nebylo v Pomoraví příliš rozšířeno. Tímto způsobem zdobené keramické doklady pocházejí v nevelkém počtu ze sídlišť (střepový materiál), na pohřebištích jsou vzácné (jediný doklad z 25 dosud odkrytých žárových hrobů v Šitbořicích, ne zcela jistý nález ze Skoronic a popelnice z 1. hrobu v Uherčicích, jehož ostatní znaky ukazují naopak na spojení s polským územím — tab. VII:2, III:2 a I:7). Také klasické formy meandrových a schodkovitých vzorků jsou v pomoravském prostředí řídké; častější jsou již vzdálenější deriváty výzdoby provedené ozubeným kolečkem a zvláště vyniká motiv klikatky, který byl mnohdy používán zcela samostatně. Protože kolečkovaná výzdoba samotnou nelze úzce datovat a většina pomoravských dokladů nepochází z nálezových celků, nelze rozhodnout, které doklady patří již do I. století, a nelze zatím ani stanovit dobu, od kdy byla tato ornamentační technika v Pomoraví používána.

Pro vztahy k území ležícímu severozápadně od Moravy svědčí ještě některé další nádoby, které pravděpodobně vesměs pocházejí z druhé poloviny I. století n. l. Jsou to mísovité popelnice s nízkým okrajem z Bzence a z 2. hrobu v Uherčicích (tab. I:2,3) a způsob výzdoby dolní části jedné malé misky z Ladné, který byl vytvořen střídáním drsných a hlazených svislých pruhů na jejím povrchu (tab. X:10 a XXVII:8).

Na sklonku I. století n. l. lze pozorovat i vztahy k severnější polské oblasti, na něž ukazuje také již uvedená výzdoba dolních částí nádob svislými a někdy značně řídko rozmístěnými rýhami. Pro toto spojení jsou zvláště významné ná-

lezové okolnosti 1. žárového hrobu z Uherčic, u něhož větší počet nádob a jejich ostrohranné tvary (tab. I:4—7) i stopy žáru na třech přídavných pohárkových nádobkách dosvědčují souvislosti s okruhem przeworské kultury; tento hrobový celek patří době před nebo okolo roku 100 n. l. Snad není ani zcela náhodné, že je v Pomoraví právě pro tuto dobu doložen již i způsob jámového žárového pohřbívání (8. hrob v Nedakonicích), který je na území przeworské kultury nejobvyklejším druhem pohřebního ritu. Bližší objasnění a vyhodnocení vztahů k severnější polské oblasti však ještě není možné.

Do závěru I. století n. l. je svým inventářem datován též nejstarší z dosud známých pomoravských kostrových hrobů, hrob XVII z pohřebiště u Velatic. Jednoznačná interpretace výskytu kostrových hrobů v pomoravském prostředí, kde zcela převládají žárové hroby s popelnicemi, však ještě nebyla předložena. U žárových popelnicových hrobů z I. století je dosud na závalu neúplná dochvalost jejich inventáře, způsobená do značné míry tím, že většinou jde o starší nálezy. Výskyt noricko-panonských výrazně členěných spon a časných spon vendických (které opět ukazují na vztahy k severnějším oblastem) v několika hrobových souborech z Břeclavi, Morkůvek, Nedakonic, Velatic a Vracova naznačuje existenci nálezového horizontu, patřícího druhé polovině a sklonku I. století; této skutečnosti bude možno plně využít až po rozmnožení hrobových nálezů.

4. Pomoravský okruh v pokročilém čili vícemilickém stupni doby římské

Pokročilý stupeň doby římské, který jsme podle důležité sídlištní lokality s dobře zastoupenou keramikou oné doby nazvali též stupeň vícemilický, byl na území pomoravského kulturního okruhu dobou konzolidace a nového rozvoje. Projevilo se to zvýšením úrovně rukodělné výroby a pravděpodobně větším produkce vůbec i zřetelným obohacením celé hmotné kultury. Vzhledem k této situaci dalo by se předpokládat, že tehdy docházelo i k vzrůstu majetkových rozdílů, avšak dosud v Pomoraví neznáme z té doby ani jediný hrobový nález, který by bylo možno označit jako skutečně bohatě vybavený. Na území okruhu plynulo v pokročilém stupni maximum výrobků římskoprovinciálního a italského původu jako důsledek stupňovaného směnného obchodu, který ojediněle mohl dosáhnout i charakteru obchodu peněžního. Značná část cizích výrobků dostala se však do Pomoraví i jako římské dary a úplatky, leccos nepochybně i jako zisk z válečné kořisti.

V průběhu pokročilého stupně nabývalo na intenzitě zasahování Říma do vnitřních poměrů v zadunajském barbariku, které se projevilo při ustanovování vládnoucích osobností (legenda REX QVADIS DATVS na minci Antonina Pia) i zřizováním kontrolních, patrně vojensko-politických opěrných bodů a jejich posádek (na jižní Moravě římská stanice u Mušova). Stále zvyšovaný římský tlak vyvolal u obyvatel širokého pásma podél severního břehu Dunaje rozsáhlé hnutí odporu, k němuž se spojily četné kmeny a další společenské útvary bez ohledu na etnické rozdíly. Smluvená vojenská akce propukla náhle jako bouře a zaplavila středodunajské provincie; soustředěným římským vojenským silám se však posléze podařilo obnovit římské pozice na Dunaji. Výsledek těchto bojů, které byly vedeny za vlády císaře Marka Aurelia a které bývají v literatuře podle jedněch z účastníků nepřesně označovány jako tzv. markomanské války,

byl pro obyvatele zadunajského barbarika uspokojivý — zbavili se římského tlaku a zasahování do svých poměrů.

Z tohoto časového stupně je již známo více hrobových nálezů. Převážně jde opět o žárové hroby s popelnicemi, méně časté jsou prostší žárové jámové hroby. Hroby datovatelné do první poloviny II. století obsahují někdy pokročilé tvary vendických spon nebo jednoduché spony trubkovité (Mikulov I), po polovině století se počínají vyskytovat železné spony se širokým lučíkem a válcovitou hlavicí (hrobový celek z Mušova IV s časným dokladem blízkým tvarům Almgren 120 a 124). K náleзовým souborům žárových hrobů patří častěji zbytky bronzových nádob, řídicí i skleněné slitky.

Zatímco na německém území probíhal v téže době vývoj terin poněkud odlišně, v Pomoraví dospěl vývoj terinovitých mís k vytvoření válcovitých nebo obvykleji prohnutých hrdel a postupně se podobně jako v Čechách do značné míry ustálil. Vyspělé tvary terinovitých mís se udržovaly do druhé poloviny II. století (Křižanovice II, Mušov IV, Šitbořice I) a byly někdy zdobeny typickou dobovou ornamentací, hřebenovitým nástrojem rytými skupinami obloučků, klikatkami a snad již i víceřadou vlnicí (Šitbořice I a Mikulov I — tab. V:7, VI:6, VIII:3 a IX:5). Zvláštností Pomoraví je plastická dekorace hrdel terinovitých mís mělkými vertikálními výžlabky (hrob z Bučovic a 8. a 12. hrob ze Šitbořic — tab. III:3 a VI:4,8), která se pravděpodobně vyvinula již v první polovině II. století a později patrně odtud přešla v měnící se podobě do některých sousedních oblastí, kde záhy ztrácela svůj původní ráz.

Především pro další vývoj keramiky byl velmi důležitý vznik esovité profilovaných hrncovitých tvarů, s nimiž je třeba v Pomoraví počítat již před polovinou II. století. Jejich původ není ještě zcela jasný; zdá se, že na Slovensku vystupují již dříve (Malacky — závěr I. století) a v Čechách naopak snad zase později (Praha-Jílové), což by ukazovalo na to, že se šířily směrem od východu či jihovýchodu. Esovité hrnce se staly nejobvyklejším tvarem hrubší užitkové keramiky II. i III. století a v pomoravském okruhu pronikly do hrobových celků přibližně současně s hlubokými mísami se zataženým okrajem teprve na přechodu k mladší době římské. Řidší doklady zdobené hřebenovitými obloučky patří II. století. Častěji však byly esovité hrnce zdobeny nehtovými vrypy (obvykle seskupenými do vodorovných řad) a takové nádoby se spolu s mnoha nezdobenými udržovaly až hluboko do III. století, takže je nelze chronologicky úžeji zařadit. V průběhu II. století působily esovité profilované hrnce a terinovitě mísy vzájemně na sebe a při tomto procesu vznikly některé mezitvary, jako terinovitě hrncovité tvary s potlačenou výdutí přežívající do III. století, nebo dosti neobvyklá popelnice z 5. hrobu v Nedakonících. Další mezitvary se objevují i v následujícím období a na území Čech je B. Svoboda označil jako nejvýraznější typ keramiky z počátku III. století (pozn. 593).

Hluboké mísy, o nichž jsme se již zmínili, počaly být v Čechách a na Moravě vyráběny patrně v II. století pod západním vlivem, který se dosud nepodařilo lépe objasnit. Vyšší vyspělejší tvar z 13. sídlištního objektu v Hruškách má dobovou výzdobu z hřebenových obloučků (tab. XIII:10) a s ním je snad přibližně současný ojedinělý hrnec se zavalitým hruškovitým tělem z Vícemilic (tab. XIV:3).

Pomoravskou a přilehlou dolnorakouskou oblast spojují s Čechami vzácnější jednoduché terinovitě popelnice (tab. VIII:4) a dvououché amfory (tab. XV:1, XVI:5), o nichž se dříve nesprávně soudilo, že byly rozšířeny na obrovském

území až po Baltik (byly totiž neoprávněně směřovány s nižšími dvouuchými hrncovitými tvary). Zatímco jednoduché terinovité popelnice patří patrně pouze II. století, je třeba spatřovat spolu s V. Sakařem (pozn. 594) původ dvouuchých amfor v antických vzorech a klást dobu jejich vzniku již do sklonku I. století n. l. Zdobené amfory (hřebenové obloučky, jednoduché šikmé mřížkování) jsou, jak se zatím zdá, zvláštností pomoravského okruhu. Dvouuché amfory je nutno odlišovat od nižších dvouuchých hrncovitých tvarů, které jsou dosud v Pomoraví vzácnější a špatně doložené (tab. XV:2. XVI:7). Tyto tvary jsou zpravidla datovány časněji a jejich geografické rozšíření bylo skutečně veliké.

Ze starších tvarů nádob udržovaly se v II. století v používání nyní poněkud početnější štíhlé vázovité až lahvovité tvary a velmi časté jednoduché miskovité tvary, jejichž drobné tvarové varianty se v této době značně rozmnožily. S vývojem miskovitých tvarů je však již spojen rozkvět jemné keramiky, která je nejnapadnějším znakem vícemilického stupně.

Prvopočátky geneze jemné keramiky shledáváme u misek starobylého původu s válcovitou okrajovou partií, k nimž snad již na sklonku I. století n. l. přistoupily tvary s nízkou potlačenou výdutí a o něco později tvary se zaobleným nebo přihroceným krátkým předělem, jenž vznikl progresivním potlačením výdutě. Další typologické spojení s vyhraněnými ostrohrannými miskami, jejichž časové postavení ještě nelze přesněji postihnout, nemusí odpovídat skutečnosti, neboť ostrohranné tvary mohly vzniknout přímo z misek s válcovitou okrajovou partií spolu s jedním z nejméně výraznějších reprezentantů jemné keramiky, s miskovitými pohárky na nožce vícemilického typu (tab. XII:1—10). Tyto pohárky na nožce, které představují samostatnou lokální skupinu nezávislou na jiných tvarech na nožce z okolních oblastí, vznikly ke konci I. století n. l. a byly vyráběny po celé II. století. K jemné keramice dále patří tvarově spřízněné terinovité nádoby a misky, polokulovité až vrchlikovité misky, jež měly často malé důlkové dno a radiální žlábkovou výzdobu na dolní části, a jednoduché mírně nálevkovité pohárky. Jemná keramika vícemilického stupně byla pečlivě modelována z jemně plavené hrnčířské hlíny a dobře vypalována; má hladký tmavě šedý až černě lesklý povrch. Při její výzdobě byly používány jednak obecně rozšířené ornamenty v jemnějším provedení (hřebenové obloučky, úzké klikatky a vlnice), jednak méně časté způsoby výzdoby (hřebenový šachovnicový vzorek, husté bradavkovité výčnělky, paralelní žlábkování, včolkované kroužky), s nimiž se setkáváme i u některých pečlivějších výtvorů jiných keramických skupin (tak např. u menších terinovitých mís), které byly nepochybně zasaženy vlivem jemné keramiky.

Nelze si nevsimnout, že některé tvary jemné keramiky mají své protějšky nebo alespoň blízké paralely na polském území v okruhu przeworské kultury a částečně i přímo v blízkém Horním Slezsku, kde jsou takové tvary řazeny do současné i předcházející doby a kde lze v některých případech doložit jejich vývoj již od pozdnělatěnských tvarů (misky s válcovitou okrajovou partií, terinovité nádoby). Tento severský podíl na vytvoření skupiny jemné keramiky, která představuje v pomoravském keramickém materiálu nejméně výraznější projev vícemilického stupně, jistě nebude jen náhodný a bude mít hlubší a složitější příčiny. Na druhé straně je třeba počítat i s tím, že současné příliv technicky a esteticky dokonaleji vypracovaného římskoprovinciálního hrnčířského zboží musel produkci domácí jemné keramiky rovněž příznivě ovlivnit.

Další svědectví pro vztahy k polskému území, ale tentokrát i k okruhu pů-

chovské kultury, poskytují malé čerpákové tvary (tab. XVI:3,4), jejichž chronologický profil však dosud nelze na území pomoravského kulturního okruhu lépe zachytit.

Na poli ornamentace nádob dosáhla v pokročilém stupni doby římské největšího rozšíření výzdoba rytá hřebenovitým nástrojem a výzdoba skládaná z nehtových vrypů, která pravděpodobně v této době vznikla. Byla-li časná hřebenová výzdoba doby římské rozšířena na velkém území až po dolní Polabí, jsou její mladší vývojové stupně dosvědčeny především pro středoevropské pásmo od Slovenska po střední Německo a dále na sever pronikly jen ojediněle. Výzdoba hřebenovými obloučky, počínající na sklonku I. století a vyznívající asi na počátku III. století, je při svém dosti širokém uplatnění nejnepřítější pomoravskou výzdobou II. století. Ve II. století se počala objevovat hřebenovitým nástrojem rytá klikatka a vlnice a v průběhu téhož století byly vzácněji používány i některé další varianty hřebenové výzdoby, jako nápadný šachovnicový vzorek nebo hřebenové mřížkování. Z vertikálního rýhování se snad teprve okolo čtvrtiny II. století vyvinulo paralelní žlábkování, jež ve spojení s rytou jednoduchou klikatkou způsobilo, možná že již okolo poloviny století, vznik vzorku zavěšených šrafovaných trojúhelníků. Hrubší užitková keramika byla nejčastěji zdobená nehtovými vrypy, které patří stejně jako v Polsku II. a III. století (počátek této výzdoby nelze zatím klást již do I. století). Podobné časové postavení má i ryté jednoduché šikmé mřížkování, kombinované mnohdy na hrubších a větších nádobách s nehtovými vrypy, a nepříliš často používaná výzdoba z kratších čárkovitých vrypů či zářezů, které byly s oblibou skládány do horizontálních krokvicových pásových soustav. S výskytem jemné keramiky souvisí ještě výzdoba vkolokovanými kroužky a častější výzdoba hustými malými bradavkovitými výčnělky; obě techniky byly snad do Pomoraví přeneseny z východoalpského prostoru. Pestrou ornamentaci keramiky tohoto časového stupně v neposlední řadě doplňovaly vzorky vytlačené ozubeným kolečkem a nelze ani vyloučit možnost, že většina dokladů takto provedené výzdoby patří v Pomoraví právě do pokročilého stupně doby římské.

V pokročilém vícemilickém stupni vyvrcholil také příliv římskoprovinciální keramiky, která počala pronikat do Pomoraví asi v poslední třetině I. století n. l. a jen výjimečně se sem mohla dostat již dříve. Jak ukazují některé datovatelné nálezy sigiláty, firnisové keramiky a prstencových misek, ustával příliv tohoto zboží v první polovině III. století. Ušlechtilá sigiláta je v pomoravských nálezech zastoupena výrobky téměř všech hlavních galských a porýnských produkčních oblastí, nechýbí ani doklady westerdorfských dílen. Z horního Podunají přicházela firnisová keramika, z Panonie především jednodušší prstencové misky, jejichž hlavním odběratelem bylo patrně Pomoraví, které je na nálezy zlomků těchto misek překvapivě bohaté.

Velké množství cizích keramických výrobků vysoké úrovně, které se do Pomoraví dostávaly nejruznějšími cestami, nemohlo u domácích hrnčírů zůstat nepovšimnuto a bez ohlasu. Z celkového rozboru je však zřejmé, že tomuto působení kladly základní meze naprosto odlišné společensko-ekonomické poměry obou sfér, které ve starší době římské nedovolovaly, aby se v Římány neokupovaném barbariku v podmínkách pokročilého rozpadu prvobytné společnosti rozvinula po římském vzoru specializovaná masová výroba hrnčírského zboží, jež by bylo rozšiřováno pravidelným obchodem. Domácí hrnčírství, pro něž je typické ulpívání na podomácké nebo nejvýše občinové malovýrobě pracující pro

vnitřní spotřebu jednotlivých osad, vycházelo vždy z domácí tradice a místních potřeb, udržovalo si svůj svébytný charakter a cizí vzory si přizpůsobovalo a sotva kdy je mechanicky napodobovalo. Proto se působení vyspělejší římsko-provinciální hrnčířské produkce mohlo projevit jen v omezeném rozsahu, zejména v celkovém zušlechtnění keramiky vícemilického stupně a ve zvýšeném smyslu pro aplikaci vhodné výzdoby s ohledem na tvar nádob, nebo naopak zase jen v jednotlivostech.

Nejlepším příkladem toho, s jakou silou a důsledností byly cizí vzory přizpůsobovány domácímu prostředí, jsou dvouuché amfory. Antické předlohy dostaly nižší a širší tvar, ploché dno, rozšířené ústí, v poměru k velikosti relativně silnější ucha a konečně v Pomoraví i čistě domácí výzdobu (tab. XV:1, XVI:5). Podobné změny charakterizují i přejímání některých skleněných vzorů, tak např. u polokulovitých misek bylo plastické svíslé žebrovaní nahrazeno žlábkovanou výzdobou. Působení římskoprovinciální keramiky je dobře patrné u některých tvarových detailů domácích nádob. U miskovitých tvarů se někdy setkáváme s okrajovou profilací odvozenou od sigilátových nádob nebo od prstencových misek, řidčeji byly napodobovány i prstencové podstavy. Silný vliv se však projevuje u několika ojedinělých keramických tvarů (válcovitá pyxidovitá nádoba tab. XVIII:9 z Hrubčic, vázička s kulovitým horizontálně žebrovaným tělem tab. XVIII:11 z Vícemilic). S antickými skleněnými předlohami je třeba také počítat u neobvyklého většího pohárovitého tvaru z Vítovic (tab. XVIII:13) a u zcela výjimečného keramického rhyta z Bedřichovic I (tab. X:8). I v těchto případech jsou však hrnčířské výtvořiny vždy poznamenány pečetí domácího prostředí a s úplným napodobením se setkáváme snad jen u některých hrubších prstencových misek. Pokud jde o výzdobu nádob, je pravděpodobně třeba hledat na římskoprovinciální půdě původ včolkované výzdoby. Příliv reliéfně zdobené sigiláty v II. století mohl vyvolat i některé zvláštní individuálně provedené doklady ryté výzdoby, která snad přešla až na půdu figurální ornamentace u unikátního zlomku hrubší nádoby z Příkaz (tab. XIX:11). Velmi zajímavý je ještě jeden střep pocházející ze sídliště u Držovic, na němž byl v ryté technice napodoben motiv vejcovce, patřící k typickým ornamentačním prvkům reliéfní sigiláty (tab. LII:7).

5. Pomoravský okruh na přechodu k mladší době římské

Vzhledem k tomu, co víme z antických zpráv o podunajských válečných událostech z druhé poloviny II. století, je třeba předpokládat, že v oné době došlo k vážným zásahům do života obyvatelstva území prostírajícího se po obou stranách středního toku Dunaje. Zkáza způsobená barbarským vpádem do římských provincií je dosvědčena i archeologicky, doklady po pustošení římského vojska na našem území však dosud chybějí. Vysvětlení lze očekávat teprve od budoucích systematických terénních výzkumů, neboť výzkum sídlišť z doby římské je dnes na Moravě ve skutečnosti teprve v počátcích. Dosavadní nálezový materiál z povrchových sběrů obvykle nasvědčuje tomu, že mnoho sídlišť bylo v průběhu II. a III. století nepřerušeně používáno (z nejznámějších lokalit tomu tak patrně bylo u sídlišť ve Vícemilicích, Nejdku a v Uherském Brodě). Na druhé straně jsou však v nemnoha případech známy i dvojice blízkých sídlišť, o nichž lze předběžně soudit, že patří dvěma časovým úsekům, jejichž styčnou hranicí mohlo

být právě období přechodu od starší k mladší době římské (Slatinice, Olbramovice).

V náplni hmotné kultury došlo na sklonku II. století ke zřetelným změnám, které předznamenávaly další vývojovou fázi. Domácí pomoravská keramika ve své většině zhrubla a hrubší užitkové nádoby nastoupily hlavní etapu svého rozvoje. Z jemné keramiky se udržovaly už jen terinovité nádobky a polokulovité až vrchlíkovité misky, ale i tyto tvary byly brzy zasaženy převládajícími tendencemi. Terinovité misky doznívaly v některých variantách až v pokročilém III. století (popelnice z 424. hrobu v Kostelci na Hané), všeobecně se však, podobně jako v Čechách, počalo na sklonku II. století tělo a výduň větších tvarů snižovat a vznikaly nižší široké nádoby (nádoby z 5. hrobu v Hevlíně a 3. hrobu v Šitbořicích, později z hrobového nálezů u Přibic). Jako málo rozšířený typ byly asi současně vytvářeny i vysloveně kulovité nádoby.

Terinovité tvary se směšovaly s hrncovitými a výsledné tvary byly mnohdy zdobeny čárkovitými vrypy v krokvicových pásových soustavách, vzácně na velké ploše povrchu hustou a mělkou žlábkovanou výzdobou, na níž se v té době přeměnilo starší ostré paralelní žlábkování. Sem patří i nádoby různých tvarů zdobené již nedbale a nepravidelně provedeným kolečkovaným ornamentem, jehož používání v době okolo roku 200 nebo nejpozději v první čtvrtině III. století doznívalo, zatímco se po polovině II. století nebo právě na jeho sklonku vyvinula důlková výzdoba, která v dalších stoletích pozměnila svůj původní charakter a došla širokého uplatnění. Ze způsobů výzdoby rytých hřebcovitým nástrojem, dříve tak bohatých, přežívala v omezené míře až do III. století výzdoba skupinami obloučků, pak zůstala již jen vícenásobná vlnice, která však měla svůj hlavní a dlouhý vývoj teprve před sebou. Ke konci II. století se pravděpodobně v hojně míře začalo používat různé ornamentace vytvářené z vrypů a vpichů a objevily se i ryté trojúhelníky, vyplňované týmiž jednoduchými zdobnými prvky. Pro tutéž dobu je dosvědčeno členění okrajů hrncovitých a jiných velkých tvarů nádob šikmými zářezy, nehtovými vrypy a prstovými důlky; členění okrajů tímto způsobem však asi započalo již dříve.

Závažnou změnou v době okolo přelomu II. a III. století je počátek výskytu esovité profilovaných hrnců v hrobových souborech (Hevlín). Stejnou cestu nastoupily současně i hluboké misky s různě zataženým okrajem a popud k tomu snad přišel z oblasti przeworské kultury, kde jsou takové tvary dosti častou součástí hrobových celků již ve II. století. V přechodné době okolo roku 200 dosvědčují vztahy k polskému území kromě přežívajících miskovitých tvarů, o nichž jsme se již zmínili, snad též nízké ploché miskovité až talířovité tvary, zatím jen výjimečně doložené až z jihozápadní Moravy (Prosiměřice I). Výzdoba hustými bradavkovitými výčnělky, která již byla v Pomoraví opouštěna, rozšířila se naopak zase do Horního Slezska i dále, kde se počala objevovat někdy od doby okolo roku 200 n. l.